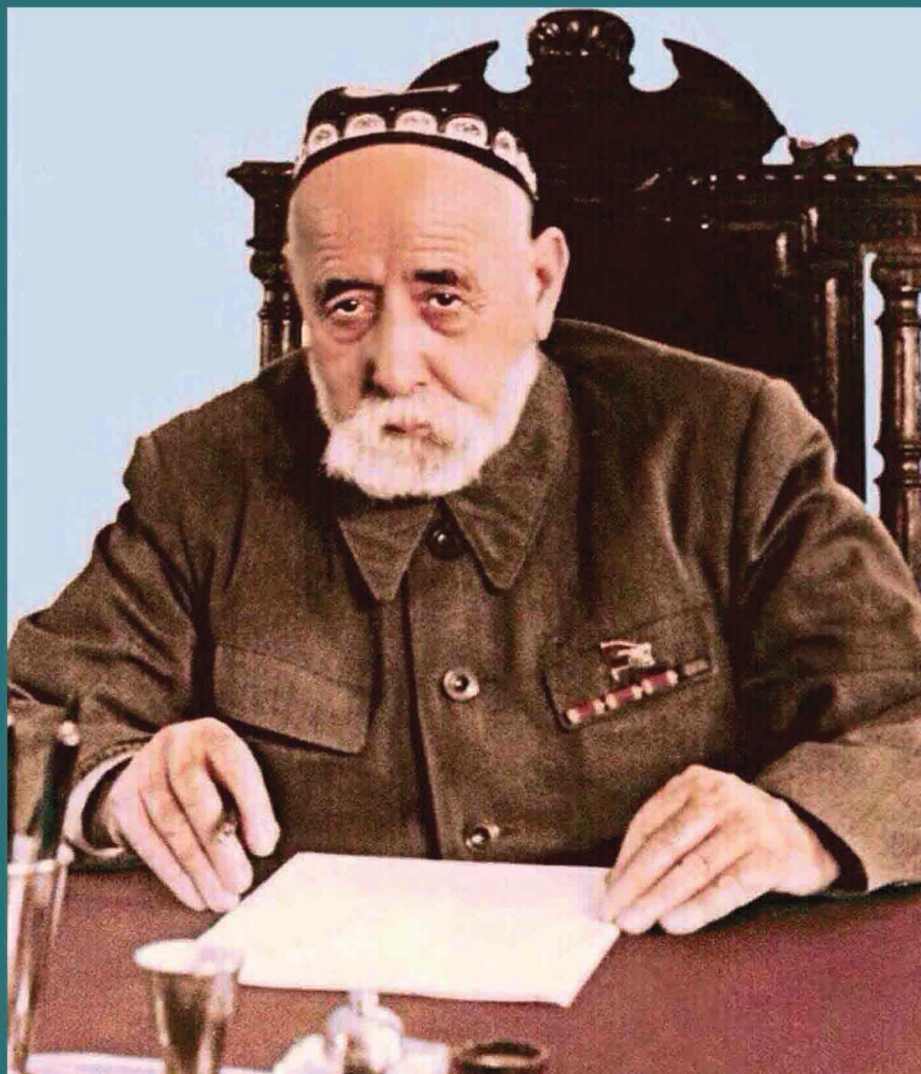


ISSN 3030-3370

№ 3,4 (3) 2023

AYNIY VORISLARI

XALQARO ELEKTRON JURNAL
INTERNATIONAL ELECTRONIC JOURNAL





ISSN 3030-3370

“AYNIY VORISLARI”
xalqaro elektron jurnal

«НАСЛЕДНИКИ АЙНИ»
международный электронный
журнал

“AYNIY’S SUCCESSORS”
international electronic journal

№ 3,4 (3) 2023

TAHRIR HAY'ATI:

BOSH MUHARRIR

OBIDJON XAMIDOV,
iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

DILRABO QUVVATOVA,
filologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)

MAS'UL KOTIB

NAFOSAT O'ROQOVA,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) (O'zbekiston)

DARMONOY O'RAYEVA,
filologiya fanlari doktori, professor (O'zbekiston)

JUMAQUL HAMROH,
filologiya fanlari doktori, professor (O'zbekiston)

NURBOY JABBOROV,
filologiya fanlari doktori, professor (O'zbekiston)

NURALI NUROV,
filologiya fanlari doktori, professor (Tojikiston)

SHAVKAT HASANOV,
filologiya fanlari doktori, professor (O'zbekiston)

SHAMSIDDIN SOLIHOV,
filologiya fanlari doktori, professor (Tojikiston)

NURETTIN DEMIR,
Pr. Dok. (Turkiya)

NAFAS SHODMONOV,
filologiya fanlari doktori, professor (O'zbekiston)

ALFIYA YUSUPOVA,
filologiya fanlari doktori (DSc), professor (Rossiya)

SHOHIDA SHAHOBIDDINOVA,
filologiya fanlari doktori, professor (O'zbekiston)

G'AYRAT MURODOV,
filologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)

SHOIRA AXMEDOVA,
filologiya fanlari doktori, professor (O'zbekiston)

MEHRINISO ABUZALOVA,
filologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)

DILSHOD RAJABOV,

FOLKLORSHUNOSLIK VA ADABIYOTSHUNOSLIK MASALALARI

*Amonova Zilola Qodirovna,
Buxoro davlat universiteti dotsenti,
filologiya fanlari doktori
zilolajonamonova@gmail.com*

*Olimova Munavvar Sultonovna,
BuxDUmatnshunoslik va adabiy manbashunoslik yoʻnalishi magistri,
BDTI akademik litseyi ona tili va adabiyot fani oʻqituvchisi*

HUVAYDO DEVONINING “BUXORO” TOSHBOSMASI

Annotatsiya: Xojanazar Huvaydo Qoʻqon adabiy muhitining zabardast namoyandasi boʻlib, sohibdevon shoir sanaladi. Uning lirik merosi devon holida nashr qilingan. Maqolada shoirning Buxoro adabiyot va sanʼat muzeyida saqlanayotgan “Huvaydoyi Chimyoniy” nomli toshbosmasi xususida soʻz boradi. Shuningdek, Huvaydo devoniga kiritilmagan bir munojot gʻazali hamda Navoiy gʻazaliga tasdis musaddasi ilmiy jamoatchilik uchun bir yangilik sifatida eʼtirof etilgan.

Kalit soʻzlar: Huvaydo devoni, qoʻlyozma, toshbosma, munojot gʻazal, tasdis musaddas, Qurʼoni Karim, Hadisi sharif, tasavvuf.

Аннотация: Ходжаназар Хувайдо является выдающимся представителем литературной среды Кохана и считается выдающимся поэтом. Его лирическое наследие было опубликовано в виде девана. В статье рассказывается о литографии поэта «Хувайдои Чимёни», хранящейся в Бухарском музее литературы и искусства. Также новинкой для научного сообщества были признаны одна муноджотская газель, не вошедшая в диван Хувайдо, и конфирмационный мусад газели Навои.

Ключевые слова: диван Хувайда, рукопись, каменная печать, муноджот газель, тасдис мусаддас, Священный Коран, хадис Шариф, мистика.

Abstract: Khojanazar Huvaido is an outstanding representative of the Kokan literary environment and is considered a master poet. His lyrical legacy was published as a devan. The article talks about the poet's lithograph named «Huvaidoyi Chimyoni» kept in the Bukhara Museum of Literature and Art. Also, one munojot ghazal, which was not included in Huvaydo's divan, and the musadad of Navoi's ghazal were recognized as a novelty for the scientific community.

Keywords: Huwayda divan, manuscript, stone print, munojot ghazal, tasdis musaddas, Holy Qur'an, Hadith sharif, Sufism

Kirish. Ma'lumki, mumtoz adabiyot saralangan, ya'ni vaqt va davr sinovlaridan o'tib, millatning ma'naviy-axloqiy ehtiyojlariga javob bera oladigan badiiy ijod namunalari majmuyi hisoblanadi. O'z ma'naviy merosi bilan xalqimiz kamolotiga beminnat hissa qo'shgan mutasavviflardan biri Xojanazar G'oyibnazar o'g'li Huvaydodir. Tasavvuf she'riyatining yirik vakili hisoblangan Huvaydo Farg'ona viloyati Chimyon qishlog'ida yashab ijod etgan bo'lsa-da, uning adabiy merosi Markaziy Osiyoda keng tarqalgan. 1907-yili Toshkentda shoirning "Kitobi eshon Huvaydoyi Chimyoniy" nomi bilan toshbosma devoni bosilgan. Mazkur devoni qayta-qayta ko'chirilgan bo'lib, birgina O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik institutida **yettita** qo'lyozmasi va "Rohati dil" asarining 12 ta toshbosma nusxasi saqlanmoqda.

Huvaydo o'z she'rlarida, asosan, Qur'on oyatlari, Hadislar va tasavvufiy g'oyalarni singdirgan. Bu esa o'sha davr ilm ahli uchun qo'llanma vazifasini o'tagan, deyish mumkin. Chunki diniy maktab va madrasalarda Qur'oni Karim, Hadisi Sharif bilan birgalikda diniy-tasavvufiy mavzudagi g'azallar ham o'qitilgan. Shuning uchun uning qo'lyozma va toshbosmalari keng nusxada turli hududlarda tarqalgan. Bunga asos sifatida Buxoro xalq amaliy san'at muzeyi qo'lyozmalar fondida saqlanayotgan Huvaydo kitoblarini keltirishimiz mumkin.

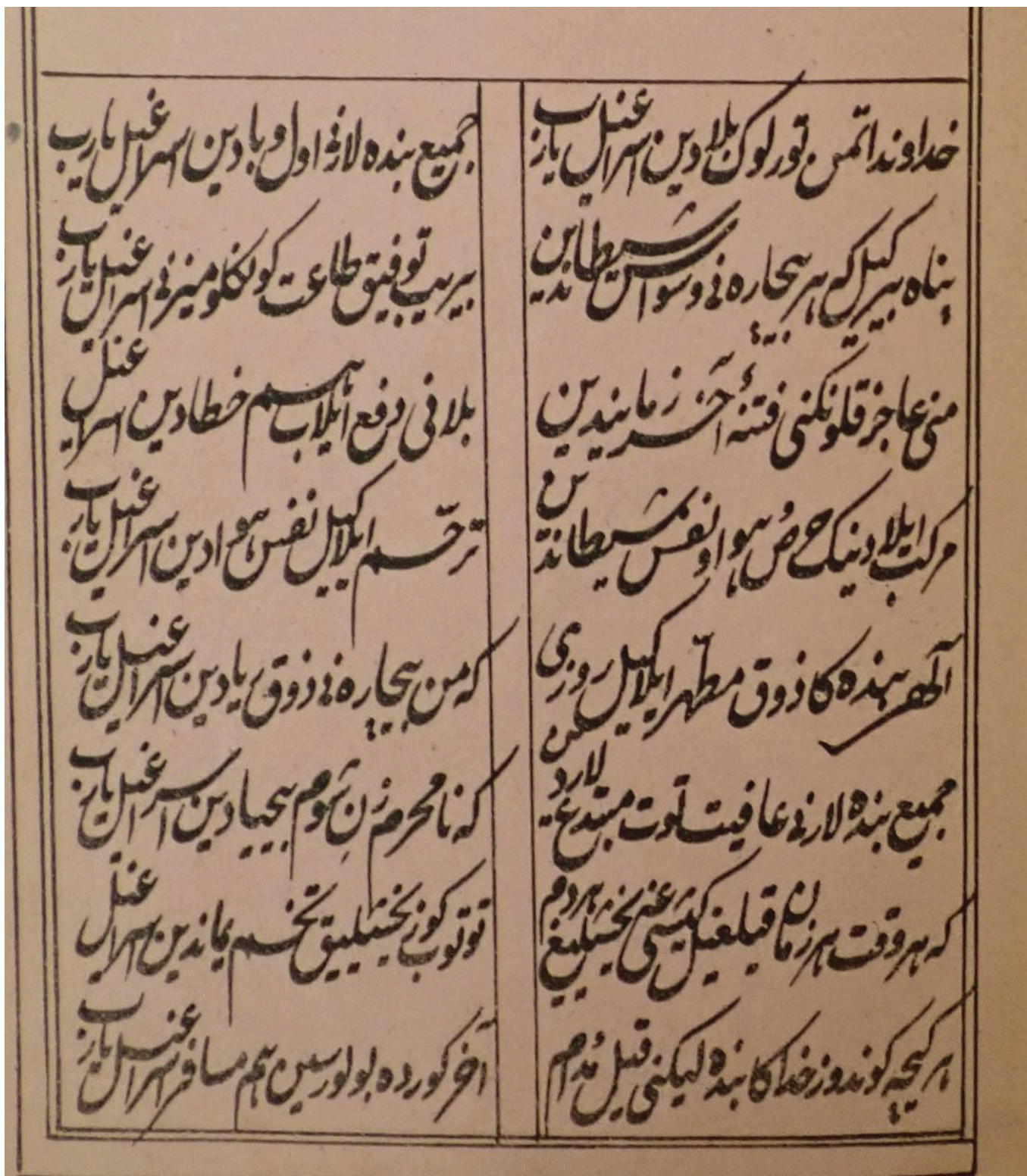
1. Huvaydo g'azallari, duolar va hadislar majmuasi. 28053/11 raqamli qo'lyozma;
2. Huvaydo g'azallari. 10796/11 raqamli qo'lyozma;
3. Huvaydo g'azallari. 12307/11 raqamli qo'lyozma (1901- yilda ko'chirilgan);
4. Rohati dil.Huvaydo g'azallari. Muhimoti musulimin. Jamlanma (1869-yil ko'chirilgan);
5. Huvaydo, Mashrab, Amir Axtam sahoba g'azallari, islom tarixiga oid she'rlar. 11779/11 raqamli qo'lyozma;
6. Bayoz. Muqimiy, Haziniy, Muxlis, Huvaydo g'azallari. 12443/11 raqamli toshbosma;
7. Huvaydoyi Chimyoniy g'azallari. 163 inventar raqamli toshbosma.

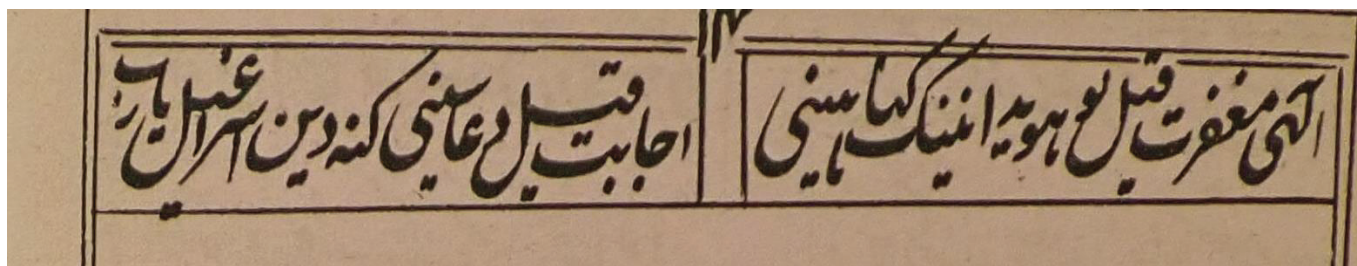
Yuqorida nomlari keltirilgan qo'lyozma va toshbosmalardan ham ma'lum bo'ladiki, Xojanazar Huvaydo g'azallari Qur'on va hadislar, islom tarixiga oid she'rlar bilan yonma-yon holda o'qitilgan. Bayozlarda ham shoir g'azallari mutasavvif so'fiylar ijodi va ayrim duolar bilan birgalikda jamlangan.

Shulardan biri bo'lgan "Huvaydoyi Chimyoniy" nomli toshbosma Buxoroda saqlanayotgani uchun shartli ravishda "Buxoro" toshbosmasi deb keltirildi. Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro viloyati Axborot-kutubxona markazi Sharq qo'lyozmalar fondida 163 inventar raqami bilan saqlanayotgan mazkur manba 1900-yilda Toshkent Ilin tipo-litografiyasida bosilgan. 120 sahifadan iborat bo'lgan ushbu kitobning birinchi sahifasida "Ravnaq" matbaasi nomi qayd etilgan. Mazkur toshbosmada g'azallar arab alifbosi asosida kiritilgan bo'lib, an'anaviy

devonlar kabi Basmala bilan boshlangan. Devondagi ilk she'r hamd xarakteridagi g'azal hisoblanadi. Ammo toshbosmada an'anaviy devonchilikda kuzatiladigan holatlarga qat'iy rioya qilinmagan o'rinlar ham mavjud. Ya'ni hamd g'azaldan so'ng keltirilishi lozim bo'lgan munojot-g'azal toshbosmaning 13-sahifasida berilgan.

2005-yil Toshkentdagi "Yangi asr avlodi" nashriyotidan chiqarilgan Xojanazar Huvaydo "Devon"i hamda 2017-yilda qayta chop etilgan shu kitobning ikkinchi to'ldirilgan nashri bilan "Huvaydoyi Chimyoniy" toshbosmasidagi she'rlar o'zaro taqqoslanganda bir munojot-g'azal va bir tasdis musaddas nashrlarda yo'qligi aniqlandi. Shunga ko'ra yangi g'azalning toshbosma holatidagi fotonusxasini to'liq keltirishni joiz deb bildik:





[“هویداي جمانی” Buxoro toshbosmasi, 1900. 13-bet]

Joriy yozuvdagi tabdili:

Xudovando, tuman turluk balodin asrag‘il, yo Rab,
 Jami’ bandalarni ul vabodin asrag‘il, yo Rab.
 Panoh bergilki, har bechorani vasvosi shaytondin,
 Berib tavfiq toat, ko‘nglimizni asrag‘il, yo Rab.
 Mani, ojiz qulungni fitnayi oxir zamondin,
 Baloni daf’ aylab ham xatodin asrag‘il, yo Rab.
 Murakkab aylading hirsu havou nafsi shaytondin,
 Tarahhum aylagil, nafsi havodin asrag‘il, yo Rab.
 Ilohi bandaga zavqi mutohhar aylagil ro‘zi,
 Ki man bechorani zavqi riyodin asrag‘il, yo Rab.
 Jami’ bandalarni ofiyat tut muftadi’lardin,
 Ki nomahram zani shum, behayodin asrag‘il, yo Rab.
 Ki har vaqt, har zamon qilg‘il kishig‘a yaxshilig‘ har dam,
 Tutub ko‘z yaxshiliq tuhmi yomondin asrag‘il, yo Rab.
 Har kecha-kunduz Xudoga bandalikni qil mudom,
 Oxir go‘rda bo‘lursen ham musofir, asrag‘il, yo Rab.
 Oli mag‘firat qil bu Huvaydoning gunosini,
 Ijobat qil duosini, gunahdin asrag‘il, yo Rab.

Matndan ma’lum bo‘ladiki, g‘azal boshdan oxir Robbiga munojot tarzida yozilgan bo‘lib, Yo Rab undalmasi radif tarkibida keltirilgan. Bunda shoir yer yuzida mavjud bo‘lgan turli balolardan, ofat va davosiz dardlardan nafaqat o‘zini, balki jami’ bandalarni asrashini Xudovanddan yolvorib so‘raydi.

Buxoro toshbosmasida shu kunga qadar nashrlarda uchramagan yana bir yangi topilmasi sakkiz bandli tasdis-musaddasi ham aniqlandi. Mazkur musaddas Alisher Navoiyning “Shabiston ichra kiringach, sham'larning nurin etting gum, deb boshlanuvchi g‘azaliga nazira shaklida yozilgan.

Ta’kidlash lozimki, musammatlarning bandlar chegarasi g‘azaldagi baytlar soni bilan bir xil bo‘ladi. Biroq g‘azal asosida musammat yozilayotganda, g‘azaldagi ayrim baytlarga musammat bog‘lanmasligi, ya’ni musammat yozgan

shoir gʻazalni “qisqartirib” olishi mumkin. Aynan shu holat Huvaydo musaddasida ham kuzatiladi. Tasdisga asos boʻlgan Navoiy gʻazali, aslida, hajman 9 baytdan iborat. Ammo musaddas holda tasdis bogʻlanganda uning bir bayti qoldirilib, sakkiz band holda keltirilgan. Gʻazaldagi quyidagi bayt Huvaydo musaddasida uchramaydi:

Otang oy-u onang xurshid edi erkinki, sen tug'dung,
Vale husn-u latofatda ne ab o'xshar sanga, ne um.

Huvaydo oʻz musaddasida asos qilib olgan Navoiy gʻazalidagi fikrlarni rivojlantirgan, kechinmalarni badiiy sharhlab, mavzuni kengaytirgan. Bunda Alisher Navoiy bilan musaddas yaratuvchisi boʻlmish Huvaydoning tafakkur-taxayyuli uygʻunlashganligini koʻrish mumkin. Ijodi tasavvuf gʻoyalariga yoʻgʻrilgan Huvaydo oʻz musaddasida Navoiy kabi ilohiy ishqni tarannum etgan. “Navoiy mutafakkir shoir sifatida Alloh-Olam-Odam munosabatlarini teran badiiy talqin qilib, koʻplab mavʻiza sheʻrlar, falsafiy mushohadalari mahsuli boʻlmish hikmatli bayt-u misralar tizgan. Orif shoir sifatida Huvaydo ijodida ham pand-u nasihat yetakchi oʻrin tutadi. Chunki Navoiy kabi Huvaydo ham soʻzni maʼrifat quroli deb bilgan” [3, 46].

Milliy istiqloq sharofati bilan Huvaydo merosini chuqur oʻrganish, uning asarlarini koʻp nusxada chop etish, xalqimizni ulugʻ mutasavvif merosidan bahramand etish imkoniyati vujudga keldi. Ushbu imkoniyatdan foydalangan holda shoirning Buxoro toshbosmasi eski oʻzbek yozuvidan joriy yozuvga tabdil qilindi. Mavjud nashrlar bilan qiyoslash natijasida aniqlangan “Yo Rab” radifli munojot-gʻazal va bir tasdis-musaddas huvaydoshunoslikda kiritilgan bir yangilikdir. “Huvaydoyi Chimyoniy” nomli Buxoro toshbosmasi amaliy ahamiyatga ega boʻlgan bir manba hisoblanadi. Bu kitobda hali oʻrganilmagan yangi janrlar boʻlishi mumkin. Shuni inobatga olgan holda mazkur toshbosmani chuqur oʻrganish hamda Buxoroda saqlanayotgan boshqa qoʻlyozmalar bilan oʻzaro qiyoslab tahlil qilishni oʻz oldimizga maqsad qilib qoʻydik. Zero, ulugʻ ajdodlarimiz merosining azim va tunganmas xazinalaridan xalqimizni bahramand etish bugungi kun uchun muhim vazifadir.

ADABIYOTLAR:

1. “هویداى جمانى” Buxoro toshbosmasi, 1900.
2. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lugʻati. 4 jildlik.1-jild. – T.: Fan, 1983. – 656 b.
3. Ergash Ochilov. //Huvaydo ijodida Navoiy anʼanalari. – Toshkent.: 2023, – Xalqaro konferensiya materiallari. – №68. – B. 46
4. Huvaydo. Devon. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005. – 303 b.

5. Jumaxo‘ja N. //Huvaydo tasavvufiy she‘rlarida falsafiy-badiiy talqin. “Sharq yulduzi”, 1998. – № 4.

6. Qodirqul Ro‘zmatzoda. Xojamnazar Huvaydo diniy-mistik qarashlarining XVII-XVIII asrlar Markaziy Osiyo tasavvufi rivojidadagi o‘rni. Falsafa fanlari doktori dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2020.

7. Uroкова N. GENRE RESEARCH IN UZBEK POEMS OF RECENT TIMES //Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 8. – C. 57-59.